„colectivizarea” agriculturii (*Kollektivierung, Kollektivwirtschaft, Gostat* etc.), azi pe cale de dispariţie şi în limbile respective, dar şi împrumuturi şi interferenţe lexicale specifice zonei (*Afina, Kokosch, Koliba, Kukuruz, Malai, Mamaliga, Mangalitza, Maschanker Apfel, Tragatsch* ş.a.).

Ceea ce reprezintă o contribuţie importantă însă, din punct de vedere lingvistic, a unui asemenea dicţionar tematic derivă din faptul că autorul ne oferă aici un material comparativ ce poate fi indicat ca sursă *directă* termenilor de origine suabo-dunăreană din limbile şi dialectele mediilor alogene în care şvabii dunăreni au evoluat (de exemplu atât rom. *grinţaic*, cât şi s-cr. *gincaik* se explică perfect prin suabo-dun. *Grintsaik*, în loc de germ. *Grünzeug*). Până acum, pentru etimologia unor asemenea termeni, diverse lucrări lexicografice făceau trimitere fie la termeni din germana standard, fie la termeni înregistraţi în dialectele bavarez-austriece sau/şi în cel palatin, atunci când aceştia erau atestaţi, fie se recurgea la explicaţii prin paralelismul fenomenelor fonetice, de fapt, mai ales, prin analogii bazate pe acest paralelism, în cazul în care termenii respectivi nu erau înregistraţi în dicţionarele germane dialectale menţionate.

Un alt merit al lucrării realizate de cercetătorul german constă în faptul că, aşa cum a fost realizat, dicţionarul reflectă *dinamica* acestor graiuri, în sensul că, la data şi în locul de înregistrare a materialelor lexicale tematice, unele particularităţi germane dialectale au fost abandonate în favoarea altora (de exemplu, forma bav.-austr. *Karmenadl*, respectiv palat. *Karmenade*, nu mai apare înregistrată, ea fiind însă păstrată în împrumutul românesc corespunzător *cărmănadă*). În cadrul procesului de amestec şi nivelare a graiurilor germane din insulele lingvistice sud-est europene, arii compacte bavarez-austriece au luat locul unor arii scindate (mai ales bavarez-austriece şi palatine).

Prin volumele realizate până acum de cercetătorul german Hans Gehl în cadrul seriei *lexicul de specialitate suabo-dunărean* se pune pentru prima dată la dispoziţia publicului larg, dar şi a specialiştilor, o sursă de informaţie unitară şi accesibilă cu privire la contribuţia şvabilor dunăreni la îmbogăţirea patrimoniului *culturii materiale* central şi sud-europene. În acest context, este aşteptată cu deosebit interes şi ultima parte a seriei, dedicată *vieţii spirituale* a şvabilor dunăreni, în care vor fi trataţi termenii referitori la etnografia şi folclorul acestora.

MARIA PURDELA SITARU
Timişoara, str. V. Pârvan, 4

JACQUES ALLIÈRES, *Les langues de l'Europe*, Paris, Presses Universitaires de France, 2000, 128 p.

Apărută la una dintre editurile de renume din Franţa, Presses Universitaires de France, cartea regretatului profesor de la Universitatea din Toulouse umple un gol în literatura de specialitate. Un an mai târziu – 2001 –, Marius Sala şi Ioana Vintilă-Rădulescu vor publica în limba română o lucrare cu acelaşi titlu, *Limbile Europei*, la Editura Univers Enciclopedic, însă modul de abordare e cu totul altul, apropiindu-se mai mult de sociolingvistică decât de gramatica comparată.

Trebuie remarcat încă de la început că autorul s-a numărat ani de-a rândul printre romaniştii şi bascologii de frunte din Franţa, lucrările pe care acesta le-a publicat chiar şi înainte de apariţia acestei cărţi recomandându-l ca un neobosit şi fin observator al diferitelor fapte de limbă.

Am putea aminti câteva dintre volumele ieşite de sub tipar de-a lungul timpului, care, în zilele noastre, reprezintă nu numai puncte de plecare pentru noi investigaţii lingvistice, ci şi puncte de referinţă în cercetarea filologică: *La formation de la langue française*, *Les Basques*, *Manuel pratique du basque*, *Parlons catalan. Langue et culture*, *Atlas Linguistique de la Gascogne* (volumul V) etc. Tot lui Jacques Allières îi datorăm şi traducerea (alături de Georges Straka) din limba germană în limba franceză a lucrării lui Walther von Wartburg, *La fragmentation linguistique de la Romania* (1967).

Spre deosebire de studiile amintite mai sus, care erau destinate în general unui cititor avizat, *Les langues de l'Europe* are în vedere „un public cultivé et curieux, mais non spécialisé en

linguistique” (p. 3). În această introducere în studiul limbilor din Europa, autorul ne oferă, în primul rând, „une information sérieuse sur les diverses langues parlées et écrites dans l’Europe d’aujourd’hui” (p. 3).

Lucrarea conţine patru capitole (*Introduction*, *L’Europe jusqu’aux „Temps modernes”*, *L’Europe contemporaine et ses langues; description et généalogie; la linguistique comparée*, *Épilogue*) care, aşa cum e firesc, se completează unele pe altele, spre a contribui la realizarea unui studiu bine închegat.

În *Introduction* (p. 3-7), Jacques Allières îşi prezintă metoda de lucru şi obiectivele pe care şi-a propus să le atingă în paginile cărţii, care, în ciuda dimensiunilor reduse, conţine o informaţie bogată şi diversificată.

Autorul şi-a stabilit drept scop discutarea principalelor trăsături care caracterizează limbile de pe bătrânul continent. În mare parte continuatoare ale indo-europenei, acestea formează, fără doar şi poate, „un ensemble étonnamment homogène, même si à première vue ce sont surtout les contrastes qui nous frappent à la juxtaposition de textes écrits en breton, en espagnol, en allemand, en russe et en grec” (p. 3).

Jacques Allières nu s-a putut opri asupra studierii detaliate a tuturor aspectelor lingvistice. Predomină mai ales descrierea limbilor, începând cu fonetica (autorul insistă prea mult asupra acesteia, ţinând cont de cititorul vizat) şi terminând cu morfologia. Nu sunt uitaţi nici factorul religios (*Biblia* lui Wulfila şi activitatea călugărilor Chiril şi Metodie) şi nici factorul economic, care pot contribui la dezvoltarea şi difuzarea limbilor (comerţul, care constituie până în zilele noastre unul dintre principalele mijloace de răspândire).

Jacques Allières trece în revistă şi câteva dintre textele care atestă apariţia unor limbi europene (franceză: *Serments de Strasbourg*, italiană: *Indovinello veronese*, castiliană: *Glosele de la San Millán*, slovenă: *Freisinger Denkmäler*, finlandeză: *Biblia lui Mikael Agricola* etc.).

În primul capitol, *L’Europe jusqu’aux „Temps modernes”* (p. 9-11), găsim date de ordin general, privitoare la principalele popoare care au contribuit la dezvoltarea civilizaţiei europene: grecii, celţii, etruscii, celtiberii, iberii, sciţii etc. De asemenea, autorul retrasează principalele momente care au marcat istoria şi civilizaţia europeană şi care au favorizat difuzarea limbii greceşti şi a limbii latine: *l’Europe au temps d’Alexandre*, *l’Empire romain*.

Jacques Allières nu omite nici *les Grandes Migrations,* care au dat o nouă înfăţişare spaţiului lingvistic european. E vorba, în acest caz, de germani, maghiari, turci şi slavi, ultimii cotropind Balcanii, însă doar regiunile „extérieures au domaine hellénique se slaviseront, à l’exception de deux îlots de résistance romanophones: la côte est de l’Adriatique où a subsisté jusqu’au siècle dernier une langue spécifique, le dalmate, et le noyau „daco-roman” constitué par l’actuelle Roumanie” (p. 11).

În capitolul al II–lea, *L’Europe contemporaine et ses langues; description et généalogie; la linguistique comparée*, cel mai amplu dintre toate (p. 12-126), autorul prezintă liniile generale de dezvoltare a limbilor care au luat naştere pe tărâm european, plecând de la indo-europeană şi terminând cu enigmatica limbă bască.

Înainte de a retrasa evoluţia indo-europenei, „*poids* linguistique et culturel majeur” (p. 12), lingvistul francez reaminteşte cât de importante au fost pentru gramatica comparată contribuţiile lui Franz Bopp, ale lui Antoine Meillet şi cele ale lui Émile Benveniste. Familia limbilor indo-europene reprezintă, aşa cum se ştie, un grup „bien défini d’idiomes répandus de l’Islande au Gange et apparentés entre eux comme le montre la comparaison. Leur point de départ, difficile à situer dans le temps et dans l’espace, doit être imaginé plutôt comme une sorte de nébuleuse linguistique comportant de multiples possibilités d’expression et de développement que comme un idiome unitaire” (p. 13).

Nu ne vom opri asupra discuţiilor amănunţite, ci vom aminti câteva dintre aspectele care au constituit obiectul descrierii: probleme de fonetică şi fonologie (vocale, consoane, alternanţe vocalice, accent – intens, mobil şi îndeplinind mai multe funcţii), teoria rădăcinii, derivarea nominală (sufixe de tipul: *zero*/ **rēg-*, lat. *rēx* ‘rege’; **yewg-*/ lat. *jugum* ‘jug’; **ghem-* > **ghmmen-*/ lat. *homo*, *-inis* ‘om’ etc.).

După cum se ştie, multe dintre părţile de vorbire din limbile europene de azi îşi au originea în indo-europeană. Ca şi în zilele noastre, acestea se exprimau „soit par la flexion (cf. l’expression „langue flexionnelle”), soit par la dérivation, à moins que le monème assume ses fonctions par lui

même. Se fléchissent („déclinaison”) les formes nominales (substantifs et adjectifs, les pronoms participant des deux) et les („conjugaison”)” (p. 16).

După descrierea generală a sistemului limbii latine (fonetică, flexiunea substantivală, flexiunea adjectivală, flexiunea pronominală, flexiunea verbală), Jacques Allières acordă o atenţie sporită limbilor neolatine (aici se observă cel mai bine formaţia sa mai degrabă de romanist decât de specialist în indo-europeană), căci descrierii lor îi alocă nu mai puţin de douăzeci de pagini.

Limbile romanice sunt continuatoarele limbii latine, care aparţine unui „ensemble dialectal comprenant également d’autres variétés moins connues et vite supplantées par lui pour des raisons historico-culturelles, le groupe osco-ombrien (osque: sud-ouest de la Péninsule, ombrien: nord du Latium) et les parlers immédiatement voisins de Rome, falisque au nord et volsque au sud” (p. 21).

Romanistul francez nu lasă la o parte nici chestiunile ce ţin de gramatica comparată, reamintind faptul că cei care se ocupă de studiul acestui grup de limbi au avantajul „de saisir à la fois le terminus a quo – le latin – et le terminus ad quem – les diverses langues romanes” (p. 29), dar nici pe cele care ţin de repartiţia acestora într-un grup oriental şi într-unul occidental: „Ces langues sont donc issues du latin, et plus exactement de sa forme „tardive” (fin de l’Empire). Un processus général de différenciation régionale les divise en Romania orientale et Romania occidentale, à l’intérieur des quelles on distingue des subdivisions: à l’ouest, la Gallo-romania (dont les langues possèdent un [y]), l’Ibéro-romania dans la péninsule de ce nom, la Rhéto-romania en Suisse centre-orientale et au Frioul italien, l’Italo-romania dans sa péninsule ainsi qu’en Corse et en Sicile, enfin à l’est, la Daco-romania autour des Carpathes [sic]; en outre, le catalan joue entre les deux premières le rôle de „langue pont”; tandis que le sarde présente une physionomie très spécifique et étonnamment archaïsante, sans oublier le † dalmate de la côte adriatique, autre membre défunt de la Daco-romania” (p. 29-30).

Dintre principalele aspecte prezentate, amintim din domeniul foneticii: deplasarea accentului (lat. **muliére* > v.fr. *moillier*, cast. *mujer*, rom. *muiere*); deschiderea vocalelor scurte şi închiderea vocalelor lungi; apariţia diftongilor (lat. *pede* > it. *piede*, cast. *pié*); palatalizarea consoanelor (lat. *pace* > port. *paz*, cast. *paz*, cat. *pau*, occ. *patz*, fr. *paix*, retorom. *pasch*, sd. *paghe*, it. *pace*, rom. *pace*).

În ceea ce priveşte morfologia, Jacques Allières insistă asupra: substantivelor (pl., neutru *folia* > fr. *feuille*), a adjectivelor şi a pronumelor (dispariţia formelor *haec* şi *hic*); apariţia articolului care „remonte à l’emploi d’un démonstratif comme simple déterminant du substantif” (p. 41); a verbului şi a timpurilor acestuia (de exemplu, crearea noilor forme de viitor: port. *cantarei*, cast. *cantaré*, cat. *cantaré*, occ. *cantarai*, fr. *chanterai*, retorom. *vegnant a chantar*, it. *cantarai*, sd. *dia cantare*, rom. *voi cânta*).

Ne vom referi şi la câteva dintre „stângăciile” strecurate în paginile cărţii şi care privesc limba română literară. În orice caz, greşelile nu se datorează unor aşa-zise „fautes de frappe” franceze, ci mai degrabă „cunoaşterii din auzite” a limbii române (n-avem de unde şti ce cărţi a consultat Jacques Allières, căci lucrarea nu are nici măcar o minimă bibliografie !?; autorul se referă la limbile romanice literare, şi nu la fapte de limbă dialectale). De exemplu: *ochiu* în loc de *ochi* (p. 34); **curte* „grafie primitivă – medievală ?!” (p. 34), *urechie* în loc de *ureche* (p. 35); *noă* în loc de *nouă* (p. 43); *patrusprezece* în loc de *paisprezece* (p. 43); *şasesprezece* în loc de *şaisprezece* (p. 43); *vănd* în loc de *vând* (la pers. a III-a, pl. e bine redat – p. 45); *durmim*, *durmiţi* în loc de *dormim*, *dormiţi* (p. 45); *vândem*, *vândeţ*, *vândeam* în loc de *vindem*, *vindeţi*, *vindeam* (p. 45); *moream* în loc de *muream* (p. 45); *cantasem* în loc de *cântasem* (p. 47); *are să cânţe*, *are să doarme*, *au să doarme* în loc de *are să cânte*, *are să doarmă*, *au să doarmă* (p. 48); *totdeaună* în loc de *totdeauna* (p. 48).

Prezentarea sistemului gramatical al limbilor neolatine se încheie cu un „text martor”, tradus în nouă dintre acestea, prin care cititorului i se dă posibilitatea să observe unele dintre diferenţele ce există atât la nivel gramatical, cât şi la nivel lexical.

Descrierea celorlalte limbi din Europa (germanice, balto-slave, baltice, celtice, greaca, albaneza, oseta, romani, fino-ugrice, cecena, turca, malteza, basca) urmează, în general, acelaşi model ca cel prezentat în subcapitolul ce a tratat limbile romanice, şi anume: scurt istoric, o încadrare în familia de limbi respectivă, probleme de fonetică şi de gramatică şi exemplificarea funcţionării faptelor de limbă descrise într-un enunţ.

În ultima secvenţă, *Épilogue*, de altfel cea mai scurtă (nici măcar o jumătate de pagină), Jacques Allières reia ideea care l-a călăuzit de-a lungul acestui excurs lingvistic european şi pe care a vrut s-o demonstreze: „Cultures et langues se sont ainsi mêlées, fécondées, mutuellement enrichies pour faire de notre continent la source unique de la civilisation occidentale – quasiment mondiale ! Puissent les facteurs déterminants de notre devenir – économie et politique – proteger à la fois cette diversité et cette unité !" (p. 126)

Autorul a reuşit să îmbine aşa cum trebuie perspectiva diacronică şi cea sincronică. Demersul său a fost în permanenţă retrospectiv şi prospectiv, plecând de la unitate (limba indo-europeană) spre diversitate (latina, germanica, greaca, slava etc.), şi a vrut să ne arate că, într-adevăr, limbile europene stau şi ele sub semnul alterităţii, în sensul coşerian al termenului.

Studiul ne-a demonstrat că Jacques Allières e un bun cunoscător al problemelor legate de evoluţia limbilor. Deseori, pe parcursul cărţii, detaliul lingvistic prezent într-un volum de *Introducere în…* poate deranja destinatarul sau poate da impresia unei lucrări prea specializate. Acest aspect e însă repede compensat de romanistul de la Toulouse, care ştie să-i ofere cititorului şi pagini întregi care să-i capteze atenţia.

Les langues de l'Europe ar fi putut avea şi un alt titlu, ca, de exemplu, *Mică enciclopedie a limbilor din Europa*, dar Jacques Allières şi editorul său au încadrat foarte bine această „cărticică europeană" în renumita colecţie „Que sais-je ?". Suntem convinşi că *Les langues de l'Europe* poate deveni oricând o lucrare de referinţă, aşa cum s-a întâmplat cu *Le latin vulgaire* a lui Joseph Herman şi cu *Les langues romanes* a lui Charles Camproux, publicate la aceeaşi editură cu ani în urmă.

ADRIAN CHIRCU
Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

PASQUALE MARZANO, *Il male che coglie Napoli e altre note di onomastica letteraria,* Pisa, Edizioni ETS, 2003, 269 p.

Contribuţiile de onomastică literară ale lui Pasquale Marzano cuprinse în volumul *Il male che coglie Napoli e altre note di onomastica letteraria* sunt publicate în prestigioasa colecţie *Nominatio,* fondată la Pisa de Giovanna Maria Arcamone, preşedinta Asociaţiei Internaţionale de Onomastică. Deţinător al unui *Master of Arts in Italian* pe lângă *University College Dublin* cu o disertaţie referitoare la onomastica literară în textul narativ, autorul şi-a lărgit apoi câmpul de cercetare, publicându-şi studiile îndeosebi în „Revista italiana di onomastica" şi în „Il Nome nel testo", publicaţii italiene care, de aproape zece ani, fac cunoscute realizările din acest domeniu. Studiile din prezentul volum reprezintă, în bună parte, variantele revăzute şi actualizate, iar uneori amplificate, ale unor comunicări prezentate la diferite manifestări, cum ar fi, de exemplu, congresele internaţionale „Onomastica & Letteratura", organizate anual de Universitatea din Pisa.

Primul studiu (*Note di fisiognomica e antroponimia dellaportiane*) discută strategiile denominative din opera teatrală a napolitanului Giovanni Battista Della Porta (1535-1615), care ar trebui puse în legătură cu studiile ştiinţifice de fizionomie (*De humana physiognomonia*) şi de metoposcopie (*Metoposcopia*) ale dramaturgului, pentru a se decela un sistem de semne intercorelate şi semnificative care se cer descifrate în funcţie de un anumit cod. Principiul pe care se bazează concepţia dellaportiană asupra omului şi a universului în care trăieşte este analogia care determină o tranzitivitate reciprocă prin asemănare şi contiguitate: oamenii posedă calităţile unor animale anume şi se comportă în consecinţă. Nu este vorba doar de caracteristici fizice şi de legătura lor cu firea unor persoane, ci, mai ales, de un sistem de relaţii biunivoce, în care fiecare lucru este semnul altuia. Ideea,